

УДК 371.035.3

Л. В. СТАРОВОЙТ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Розкрито зміст та особливості творчого розвитку учнів на уроках трудового навчання. Виокремлено педагогічні умови, врахування яких у навчальному процесі може розкрити додаткові можливості підвищення рівня творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку. Подається обґрунтування організаційно-методичної доцільності дотримання даних умов. Визначено роль декоративно-ужиткового мистецтва у творчому розвитку молодших школярів. Розкрито суть поліхудожнього підходу до творчої діяльності учнів у процесі трудового навчання.

Ключові слова: творчий розвиток, творча діяльність, педагогічні умови творчого розвитку.

Л. В. СТАРОВОЙТ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ТВОРЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ

Раскрыты содержание и особенности творческого развития учеников на уроках трудового обучения. Выделены педагогические условия, выполнение которых в учебном процессе может открыть дополнительные возможности повышения уровня творческого развития детей младшего школьного возраста. Также приводятся обоснования организационно-методической целесообразности данных условий. Определена роль декоративно-прикладного искусства в творческом развитии младших школьников. Раскрыта суть полихудожественного подхода к творческой деятельности учеников в процессе трудового обучения.

Ключевые слова: творческое развитие, творческая деятельность, педагогические условия творческого развития.

L. V. STAROVOYT

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE JUNIOR PUPILS' CREATIVE DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF LABOUR STUDIES

Explores the meaning and characteristic features of creative development of pupils at the lessons of labour. The article formulates general pedagogic conditions, which, implemented in the study process, may create extra opportunities for developing the creative ability level of children at primary school. Explores the multiartistic approach to the creative activity of pupils in the process of labour studies.

Key words: creative development, creative activities, pedagogical conditions creative development

Соціальні процеси, які відбуваються в Україні, зумовлюють потребу в створенні належних педагогічних умов, опрацювання нових підходів і проблем усієї системи технології трудового навчання, дотримання яких забезпечує творчий розвиток дітей. Наукове осмислення і практичне розв'язання цих завдань пов'язане з інтеграцією фундаментальної освіти і трудового навчання, їх взаємодією і наступністю.

Одним із пріоритетних соціальних завдань освіти є творчий розвиток особистості. Розв'язання яких передбачає використання всього спектру педагогічних засобів, що формують естетичний ідеал, виражаючи його у вигляді художніх образів, з допомогою яких естетичні

цінності суспільства перетворюються в особистий досвід дитини, в органічні здобутки її характеру.

Однак у цілому проблема творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання потребує системного й послідовного вивчення. Недостатнє обґрунтування теоретичних та практичних основ з боку педагогічної науки, наявність протиріч між формою і змістом трудового навчання молодших школярів, між метою та шляхами реалізації творчого розвитку учнів у процесі трудового навчання, між завданнями й методами творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання потребують негайного розв'язання зазначеної проблеми. У вирішенні цього завдання важливу роль відіграє теоретичне обґрунтування сутності творчої діяльності, визначення педагогічних умов, за яких можливий ефективний творчий розвиток молодших школярів у процесі трудового навчання.

Мета статті полягає у виокремленні педагогічних умов творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання. Та в обґрунтуванні організаційно-методичної доцільності дотримання даних умов.

На підставі теоретичного аналізу до числа педагогічних умов творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання ми віднесли: установку на адекватне сприймання естетичного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва молодшими школярами; посилення мотивації творчої діяльності молодших школярів на уроках трудового навчання шляхом трансформації когнітивного змісту в емоційний; диференційоване використання творчих завдань на уроках трудового навчання; поліхудожній підхід до творчої діяльності учнів у процесі трудового навчання.

Установка на адекватне сприймання естетичного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва молодшими школярами. Окреслюючи дану умову, ми опирались на те, що українське декоративно-ужиткове мистецтво – одна з органічних складових національної культури, в якій надійно зберігається етнічна специфіка. У різноманітних формах декоративного мистецтва – вишивках, прикрасах, розписах тощо – втілені світоглядні ідеї та естетичні смаки народу, його повсякденний потяг до прекрасного.

Педагогічна цінність пізнання декоративно-ужиткового мистецтва на уроках трудового навчання полягає у тому, що твори цього виду мистецтва дозволяють виховувати в учнів відповідну культуру сприймання матеріального і духовного світу, сприяють формуванню естетичного ставлення до дійсності, допомагають глибше пізнати художні засоби інших видів мистецтва, сприяють розвитку творчих здібностей.

Одне із завдань, що стоїть перед учителем, полягає у допомозі дітям зрозуміти художній задум твору, з'ясувати основні принципи декоративно-ужиткового мистецтва, що виражаються, по-перше, в необхідності взаємозв'язку форми предмета з його функціональним призначенням, по-друге, у співвідношенні форми і матеріалу і, по-третє, форми і прикраси. У творчості народних майстрів ми постійно зустрічаємось з глибоким розумінням органічного зв'язку естетичного сприймання форми предмета з його функціональним призначенням.

Найбільш ефективною і діяльною формою ознайомлення дітей з народним мистецтвом є практична участь учнів у створенні виробів, які вони виготовляють із глини, вишивають, розписують пензликом чи вирізують з деревини. Творчі завдання сприяють виникненню в уяві дітей яскравих образів і дозволяють систематично підтримувати інтерес до декоративно-ужиткової діяльності та її результатів. Уже самі назви деяких творчих завдань – «Квітучий сад», «Осіньна комора», «Чарівний світ витинанки», «Коли оживає метал», «Таємниці писанкарства», «Чудо великого дня», «Казкові пташки» – показують, що в основі їх лежить образне поетичне начало, що сприяє розвитку емоцій, асоціативного мислення.

Під час виконання творчих завдань діти набувають впевненості в тому, що вони можуть самостійно з початку і до кінця створювати гарні і необхідні у побуті речі. Адже формування в учнів уміння розбиратись в тому, що добре і що погано в художньому відношенні є основою для подальшого розвитку їх творчих здібностей, естетичного смаку і загальної художньої культури.

Таким чином, спілкування з творами декоративного мистецтва, що відображають дійсність, несе у собі не лише пізнавальне значення та забезпечує зростання естетичної свідомості дитини і удосконалення почуттів, а й сприяє творчому розвитку молодшого школяра. Причому, чим раніше і активніше здійснюється процес художнього і естетичного

виховання, тим він є більш ефективним, тим глибше закладається в дитини інтерес і потреба в мистецтві, тим продуктивніше здійснюється процес її творчого розвитку. Тому важливість здійснення творчого розвитку молодших школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва на уроках трудового навчання є незаперечною.

Посилення мотивації творчої діяльності молодших школярів на уроках трудового навчання шляхом трансформації когнітивного змісту в емоційний. Окреслюючи дану педагогічну умову, ми враховували особливості дитячої творчості. Молодші школярі під час виконання творчої роботи намагаються опиратися на свої сили й можливості, набуті раніше уміння розв'язувати творчі завдання, існуючий емоційний та інтелектуальний досвід. Разом з тим у них зазвичай виникають певні труднощі в цьому, їм важко скористатися тими можливостями, якими володіють. Насамперед це стосується мотивації творчої діяльності, уміння самостійно сприймати, осмислювати та узагальнювати вияви прекрасного в дійсності й мистецтві, передавати їх у процесі творчої роботи на уроках трудового навчання. Тому ці та інші труднощі вимагають своєчасної педагогічної допомоги.

С. Гончаренко наголошує, що розвиток особистості відбувається в діяльності, яка керується системою мотивів, притаманних даній особистості. Мотив є спонукальною причиною дій і вчинків людини. Як передумова й результат розвитку особистості виступають потреби [1, с. 289]. В свою чергу мотивацію автор розуміє як систему мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки [1, с. 217].

Тому важливою умовою, що впливає на зміст і характер творчої роботи молодшого школяра у процесі трудового навчання є мотивація, яка тісно пов'язана з потребами дитини. Потреба у творчості і потреба у самореалізації виникає на основі нахилів, здібностей, задатків, обдарованості, які можуть бути реалізовані через процеси включення дитини у діяльність, спілкування. За таких умов потреби є рухом здібностей у реальному та уявному світах. Реалізація потреби у творчості діяльність переходить у самодіяльність і навпаки, а реалізація здібностей стає справжнім творчим самовираженням потенційних можливостей дитини. При цьому творчість збігається з процесом саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, самоствердження, самовиховання.

Ми схиляємось до думки О. Савченко, що для формування повноцінної мотивації молодших школярів важливо забезпечити такі умови: збагачувати зміст особистісно орієнтованим цікавим матеріалом; бачити в дитині особистість, утверджувати гуманне ставлення до всіх учнів; під час навчання вдовольняти потреби у спілкуванні з однокласниками і вчителем; мислення збагачувати інтелектуальними почуттями; формувати пізнавальний інтерес та допитливість; формувати адекватну самооцінку своїх можливостей; зміцнювати прагнення до саморозвитку, самовдосконалення [5, с. 139].

Зазначимо, що діти у процесі творчої діяльності – своєрідні, прагнуть по-своєму передавати побачене, почуте, сприйняте в навколишній дійсності та мистецтві. Але їм бракує знань і умінь, щоб повною мірою реалізувати творчий потенціал. Тому в процесі творчого розвитку молодших школярів на уроках трудового навчання виникає потреба в поступовому залученні до художньої творчості, здобуваючи тим самим необхідний досвід творчої самореалізації. Зважаючи на це учитель має забезпечити необхідну мотивацію творчої діяльності учнів, сприяючи виявленню творчої активності дітей на уроці [6, с. 3–5].

У процесі творчого розвитку молодших школярів учитель повинен вчити дітей спостерігати за прекрасним у дійсності й мистецтві, спиратися на здобутий досвід емоційно-естетичного сприймання окремих предметів і явищ. Завдання вчителя полягає не лише у передачі знань, а у розкритті особистих можливостей дитини. За цих обставин головним є емоційна реакція дитини. Тому учитель повинен здійснювати трансформацію когнітивного змісту в емоційний та приймати і підтримувати емоційні реакції дитини.

Ми вважаємо, що емоційно забарвлене творче ставлення до праці – важлива риса розвиненої особистості молодшого школяра. Творчий розвиток дитини у процесі трудової діяльності має супроводжуватись відповідною емоційною реакцією. Вона може проявлятися у формі естетичної насолоди чи задоволення як самим процесом творчого пошуку, так і результатами цього процесу. Наявність творчих аспектів у трудовій діяльності активно сприяє досягненню більш високих показників як у безпосередніх результатах праці, так і у формуванні творчого ставлення до праці.

Таким чином, посилення мотивації творчої діяльності молодших школярів шляхом трансформації когнітивного змісту в емоційний є необхідною умовою творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання.

Диференційоване використання творчих завдань на уроках трудового навчання. Вважаємо за потрібне зазначити, що творчість як процес створення нового передбачає перетворювальну працю дитини, що нероздільно пов'язана з її пізнавальною діяльністю, яка є відображенням об'єктивного світу в свідомості дитини. Процес відображення не є дзеркальним відбиттям дійсності. У процесі творчості не тільки відображаються предмети та явища навколишнього середовища, а й пізнається мета, умови та причини виникнення та існування цих предметів та явищ.

Фази творчого процесу відображають структурно-ступеневу природу механізму творчості. Тут доцільно говорити про спектр творчих завдань. Диференціація в середині спектру здійснюється залежно від рівня протиріч між творцем та проблемною ситуацією, що міститься в цьому завданні.

Ми схилиємось до думки О. Савченко, що застосування диференційованих завдань на уроках має відповідати основним вимогам. Учитель повинен враховувати загальну готовність дітей до навчальної діяльності та готовність до засвоєння конкретного матеріалу; уміти передбачати труднощі, які можуть виникнути в дітей під час його засвоєння; у системі уроків використовувати диференційовані індивідуальні та групові завдання; проводити перспективний аналіз завдань [6, с. 2].

Ми поділяємо думку Х. Дрелова, що дитині потрібно пропонувати такі завдання, на виконання яких у неї вистачило б часу, які передбачають творчий пошук, сприяють розвитку дослідницьких якостей учня. Для творчої діяльності властивий високий ступінь свободи у пошуках можливого рішення при виконанні завдань, самостійність у виборі засобів та шляхів розв'язання, а також здатність до систематичного цілеспрямованого комбінування та конструювання [2, с. 24].

Отже, перед школою стоїть завдання формувати творчу особистість, що вимагає системи спеціальних завдань творчого характеру. Зміст та форма цих завдань має враховувати специфіку уроків трудового навчання.

Поліхудожній підхід до творчої діяльності учнів у процесі трудового навчання. Окреслюючи зазначену педагогічну умову, ми схилиємось до думки Л. Масол, що загальна мистецька освіта гармонійно поєднує навчання, виховання і розвиток дітей та покликана підготувати їх до подальшої художньо-естетичної освіти. Мета загальної мистецької освіти – у процесі сприйняття творів вітчизняного та зарубіжного мистецтва і практичної художньої діяльності виховувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, розвивати загальні та спеціальні здібності, художньо-образне мислення, творчий потенціал особистості, забезпечити набуття учнями життєвих компетентностей – здатності до художньо-творчої самореалізації і готовності до духовного самовдосконалення [4, с. 35–42].

В організації творчої роботи молодших школярів на уроках трудового навчання суттєве значення має комплексне використання різних засобів естетичного впливу. Повноцінний творчий розвиток дітей у процесі засвоєння знань, умінь і навичок можливі на основі накопиченого естетичного досвіду, акумуляція якого зумовлюється безпосереднім або опосередкованим сприйманням навколишньої дійсності.

Важливу роль у творчій діяльності молодших школярів на уроках трудового навчання та художньої праці відіграє навчання навичкам спостереження за навколишньою дійсністю. Тому учителю необхідно звертати увагу учнів на незвичайні, виняткові елементи в довколишньому середовищі, поєднання яких дасть поштовх до розвитку образного мислення, фантазії, уяви тощо. Дитину необхідно навчити бачити головне, властиве тільки цьому предмету, образу, миті, стану, явищу тощо, що є недосяжним для зору звичайного спостерігача.

Г. Тарасенко у своїх дослідженнях доводить, що сформуванню гуманістичний світогляд – головну мету освіти сьогодення – неможливо поза естетичною константою буття. «Дитина просто не може не творити, адже це її органіка, спосіб самовираження, шлях до гармонії з довкіллям» [7, с. 18].

Оскільки естетичні почуття, переживання, враження, які виникли під впливом навколишньої дійсності спонукають дитину до творчості, то одне з важливих завдань уроків трудового навчання полягає у художньо-естетичному розвитку молодших школярів, умінні

знаходити адекватні засоби для найповнішого вираження власних почуттів, переживань, уявлень.

Творчому розвитку молодших школярів на уроках трудового навчання та художньої праці сприяє використання творів художньої словесності. Вони дозволяють дитині подолати бар'єри у розвитку творчої уяви, що сприятиме виникненню нових напрямків її фантазії і залишаться на все життя. За таких обставин зростає роль художнього слова, літературних фрагментів і казок, що є для дитини органічними та зрозумілими.

У процесі сприймання та відтворення художнього образу дитина активно досліджує його художньо-емоційну цінність, змістове навантаження. Активно включаючись у процес створення власного художнього образу, дитина комбінує всі отримані емоційно-естетичні враження, отримуючи найбільш повну інформацію про зміст, ідею художнього твору.

Творчому розвитку молодших школярів сприяє створення художніх образів за допомогою інтеграції різних видів мистецтв, шляхом візуалізації зв'язків та конкретизації взаємодії різних видів мистецтва між собою. Художній розвиток особистості є не лише передумовою формування вмінь та навичок розуміти, а й творчо активно сприймати справжню художньо-естетичну цінність мистецького твору, отримуючи насолоду від самого процесу власної творчості.

Ще одним вагомим засобом творчого розвитку молодшого школяра у процесі трудового навчання та художньої праці є театральна творчість. Особливість її в тому, що вона заснована на дії, яка близька для дитини й сприяє безпосередньому зв'язку творчої діяльності з особистим переживанням. Будь-яка драматизація базується на грі, яка є коренем дитячої творчості, містить у собі найрізноманітніші елементи. Театральна творчість сприяє перетворенню звичайного уроку на справжній урок мистецтва. Це передбачає створення проблемно-пошукових та евристичних ситуацій, які підвищують емоційний і креативний потенціал уроку, а також організацію художньо-пізнавальної діяльності дітей [4, с. 60].

Завдяки схильності молодших школярів до рухливості, гри, фантазії сценічна діяльність є дуже продуктивною у творчому розвитку дітей. Вона допомагає подальшому розвитку інтересів та здібностей учнів. Театральна творчість викликає у дітей емоційне захоплення і сприяє розвитку їх особистісної виразності.

Важливим прийомом естетичного впливу на учнів в процесі творчої діяльності на уроках трудового навчання та художньої праці є музика. Вона по-своєму відтворює реальний світ, оперує можливостями емоційного впливу, звертається переважно до почуттів, емоцій, передаючи настрої людей у звукових образах. Музика заохочувально впливає на фантазію та уяву, що найяскравіше виявляється у дитячому віці. Для дитини зорові образи, які виникають під впливом музики, мають особливе й особистісне значення. На думку Д. Кабалецького музика здатна висловити рух людських почуттів та думок, порухи душі та серця. У цьому – її найкращі можливості й сила, секрет її незаперечної дії на слухачів, яких вона захоплює, кличе за собою [3, с. 132].

Використання музики на уроках трудового навчання сприяє усуненню труднощів, які виникають у процесі сприймання, під час оціночних суджень, при виявленні суттєвого й несуттєвого у відображенні окремих предметів і явищ, сприяє розвитку образно-комбінаторних якостей психіки, що мають суттєве значення при визначенні творчого задуму, під час знаходження відповідної форми виразу у виробі.

Важливим засобом активізації творчої діяльності учнів є створення емоційного комфорту на уроках трудового навчання. Продуктивна, творча діяльність дитини неможлива без емоційно-піднесеного настрою. Створенню такої атмосфери уроку сприяє спеціально оформлений інтер'єр класної кімнати, дизайн та дотримання ергономічних вимог. Таким чином, забезпечення позитивного впливу ергономічних чинників на творчий розвиток молодших школярів залежить від естетичної організації середовища.

Працюючи над даною проблемою, дослідники наголошували на необхідності забезпечення композиційної цілісності предметного середовища; вираження у формі призначення предмета, його взаємозв'язок з дитиною; використання виразності засобів конструкції та інтер'єру; використання об'ємно-просторового рішення предметного

середовища, графічних елементів тощо; залучення художніх елементів та декору при створенні композиційних акцентів.

Отже основні завдання поліхудожнього підходу до творчої діяльності учнів у процесі трудового навчання є: розширення загальномистецької ерудиції учнів початкових класів, накопичення досвіду спілкування з різними видами мистецтв; виховання здатності сприймати, інтерпретувати й оцінювати художні твори; уміння висловлювати особистісне ставлення до мистецьких творів, аргументуючи при цьому свої думки; виховання художніх інтересів, смаків, морально-естетичних ідеалів, потреб у художньо-творчій самореалізації, духовно-естетичного самовдосконалення; розвиток творчих здібностей, інтелектуальної та емоційно-почуттєвої сфер, стимулювання художньо-образного мислення, збудження асоціативної уяви, інтуїції.

Таким чином, запропоновані нами педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів на уроках трудового навчання спрямовані на забезпечення емоційно-естетичного забарвлення творчого процесу, закріплення умінь й навичок знаходження належного емоційно-чуттєвого відгуку на мистецькі твори, побудови художніх образів на основі власної уяви, фантазії, встановлення асоціативних зв'язків між словом, музикою, навколишнім середовищем і власноручно виготовленим виробом. У ході педагогічного процесу це сприятиме розвитку у молодших школярів умінь прислухатися до своїх почуттів, опиратися на естетичний досвід у творчому процесі, збагачували знання та уявлення дітей про найважливіші вияви естетичного в декоративно-ужитковому мистецтві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Дрелелов Х. Домашние задания / Х. Дрелелов. – М.: Просвещение, 1989. – С. 21–34.
3. Кабалевский Д. Б. Про трех китов и многое другое / Д. Б. Кабалевский. – М.: Детская литература, 1976. – 244 с.
4. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Л. М. Масол. – Х.: Ранок, 2006. – 130 с.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.
6. Савченко О. Я. Урок у початкових класах / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 1995. – № 3. – С. 1–12.
7. Тарасенко Г. Любов помножити на творчість / Г. Тарасенко, О. Прушківська // Початкова школа. – 1999. – № 9. – С. 18–21.